

ისტორია - HISTORY

პაპუნა გაბისონია

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიიდან (ქუაბულიძეთა ფეოდალური საგვარეულო, ტოპონიმი ასკალანა)

ქართულ საისტორიო წყარო „მატიანე ქართლისაჲში“ დაცულია ცნობა, რომელიც XI საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში მომხდარ შიდა დაპირისპირებას ეხება. ანონიმი მემატიანის ცნობით, მეფე ბაგრატ IV-ის (1027-1072 წწ.) გარდაცვალების შემდეგ საქართველოს სამეფო ტახტზე ახლად ასულ გიორგი II-ს (1072-1089 წწ.) დიდებულებმა არეულობა მოუწყვეს: „და შემდგომად მამისა მისისა დაყო მშვიდობით ზამთარი ერთი და ზაფხულისა ნახევარი. ხოლო შემდგომად თავადთა ამის სამეფოსა ნიანია ქუაბულისძემან, ივანე ლიპარიტისძემან, და ვარდან სუანთა ერისთავმან, რეცა თუ იკლეს რამე სიყრმით გიორგი მეფისათ, და აუშაღეს ქუეყანა: ივანე მოირთნა კახნი და დადგა ქსნის პირსა; და ნიანია წარულო ქუთათისისა საჭურჭლე და შედგა ქუთათისს შიგა; ვარდან გაადგინა სუანნი ავისა მოხარკულნი, დაარბიეს და ამოსწყვიდეს საეგრო“.¹

მემატიანის ამ ცნობიდან ირკვევა, რომ 1073 წელს ახალგაზრდა მეფეს სამმა დიდებულმა ორგანიზირებულად შეუტია მეტი გამორჩენის მიზნით. როგორც ცნობილია, ივანე ბაღვაშის მამა, კლდეკარის ძლევამოსილი ერისთავი ლიპარიტ IV საქართველოს მეფე ბაგრატ IV-ს მრავალი წელი ებრძოდა. მისი ბერად აღკვეცის შემდეგ, ბაგრატ მეფემ ლიპარიტის ძე შეინყალა და აქედან მოყოლებული ივანე ბაღვაში მეფეს ემორჩილებოდა. მემატიანის ცნობით ივანე კლდეკარის ერისთავი თავისი და კახელების ჯვართ მდინარე ქსანთან დაბანაკდა. მეორე დიდებულმა ნიანია ქუაბულისძემ საერთოდ საქართველოს სამეფოს დედაქალაქი დაიკავა, მიითვისა სამეფო ხაზინა და ქუთაისშივე გამაგრდა. ხოლო სვანეთის ერისთავმა თავის ქვეშევრდომებთან ერთად ოდიში ანუ სამეგრელო დაარბია.

საისტორიო წყაროს მოწოდებულ ცნობაზე დაკვირვება გვაფიქრებინებს, რომ ამ სამი დიდაზნაურის მიერ წამოწყებული არეულობა გარკვეულწილად ახალგაზრდა მეფის გამოუვალ მდგომარეობაში ჩაყენებას და მაქსიმალური მატერიალური სარგებლის მიღებას ისახავდა მიზნად. მათ მეფის ხელისუფლების

¹ *მატიანე ქართლისაჲ, გვ. 315-316.*

დამსობა არ უცდიათ. „მატიანე ქართლისა“-ს ავტორი შემდგომ განვითარებულ მოვლენებზე გვანვდის ცნობას: „ხოლო გიორგი მეფემან სძლო სიკეთითა, სიბრძნითა, და ძვირ-უხსენებელ იქმნა: უბოძა ივანეს სამშვილდე; და ძესა ივანეს-სა ლიპარიტს მისცა ლონობანნი ნაცვლად რუსთავისა, რომელი მიეცა კახთა; და ნიანისა თმოგვი და სხვა საქონელნი რჩეული; ვარდანს უბოძა ასკალანა და უთალუბო ჯაყელთა, ივანეს სიტყვით, უბოძა და ყოველივე ერთგული და ორგული დაფარა წყალობითა, და დაინყნარა მეფობა თვისი გიორგი მეფემან“.¹

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მეფემ შექმნილ სიტუაციაში მასზე უფრო ძლიერ მონინააღმდეგეებთან მორიგება არჩია. მან არ სცადა სამხედრო ძალის გამოყენება. ივანე ბაღვაშმა მეფისგან მიიღო სამშვილდის ციხე-ქალაქი, ხოლო შვილისთვის ცალკე – ლონობანის ციხე-სიმაგრე, რომელიც ქსნის ხეობაში მდებარეობდა. საკუთრივ კახელებს დახმარების სანაცვლოდ რუსთავი გადასცა. საისტორიო წყაროში არ გვაქვს ცნობა, პირდაპირ მონანილეობდა თუ არა ამ ამბებში კახეთ-ჰერეთის მეფე აღსართან I (1058-1084 წწ.), მაგრამ მისი ირიბი მხარდაჭერა რუსთავის მიღებით ივარაუდება.

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო საისტორიო წყაროში დასახელებულმა ტოპონიმმა „ასკალანამ“. აღნიშნულ ადგილთან დაკავშირებულმა კვლევა-ძიებამ სამხრეთ საქართველოს, სამცხის რამდენიმე ფეოდალური საგვარეულოს ისტორიის საკითხებში ჩახედვა მოითხოვა. განსაკუთრებით ქუაბულიძეთა საგვარეულო აღმოჩნდა საინტერესო, რომლის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენელი, დიდაზნაური ნიანია ქუაბულისძე ამ ამბოხის შემდეგ ხელცარიელი არ დარჩენილა. შეიძლება ითქვას, მან ყველაზე გამომწვევი ნაბიჯი გადადგა, როდესაც სამეფო რეზიდენცია ხელში ჩაიგდო. შეთანხმების შემდეგ ნიანია ამ ქუთაისი დატოვა და სამხრეთ საქართველოში, თავის მამულში გადავიდა. თან, რა თქმა უნდა, იმ სამეფო საგანძურსაც წაიღებდა, რომელიც მეფის სასახლეში ხელში ჩაიგდო. ამას უნდა გულისხმობდეს მემატინეს მიერ „სხვა საქონელნი რჩეულნი“-ს შესახებ აღნიშვნა. ვფიქრობთ, რომ ნიანის მოულოდნელი თავდასხმა ქუთაისზე ფერსათის ქედის, ოძრხეს (დღ. აბასთუმანი) და რკინისჯვრის (ზეკარის) უღელტეხილის გავლით მოხდა. სამხრეთ და დასავლეთ საქართველოს დამაკავშირებელი უმოკლესი გზა ამ გადასავლელზე გადის, რომელიც შემდეგ იმერეთში წაბლარასწყალს და ხანისწყალს მიუყვება (ლომსიათხევი, ბაღდადი). ნიანია ქუაბულისძე „მატიანე ქართლისაში“ უფრო ადრეც იხსენიება. XI საუკუნის 60-იანი წლების მიწურულს თბილისთან განძის ამირა ფადლონი დაამარცხეს ბაგრატ IV-ის მიერ საგანგებო დავალებით გაგზავნილმა ივანე ბაღვაშმა, ნიანია ქუაბულისძემ და მურვან ჯაყელმა.²

¹ *მატიანე ქართლისაჲ*, გვ. 316.

² *მატიანე ქართლისაჲ*, გვ. 310.

ნიანია ქუაბულისძემ მეფისგან თმოგვის ციხე-სიმაგრე მიიღო, რომელიც მდინარე მტკვრის მარცხენა ნაპირას მდებარეობს. აქვე ახლოს უნდა ყოფილიყო მისი მემკვიდრეობითი მამული. ნიანიას ქუაბულისძეობა გვაფიქრებინებს, რომ ეს გვარი დაკავშირებული უნდა იყოს მდინარე ქვაბლიანთან, რომელიც ადიგენის მუნიციპალიტეტში მოედინება, ხოლო შემდეგ ახალციხეში მტკვარს უერთდება. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში დასახელებულია სოფელი ქვაბლიანი, დღევანდელი ადიგენის სიახლოვეს.¹ ვახუშტი ბაგრატიონი მდინარე ქვაბლიანს ქუაბულოვანის წყალის სახელწოდებით იცნობს, რომელიც ამ სახელს მდინარე ოცხის წყალთან შეერთებამდე ატარებდა. ამის მერე ის ახალციხის წყლად იწოდებოდა.² საისტორიო წყაროებში უფრო ადრე კიდევ ერთი ქუაბულები გვხვდება. ბაგრატ IV-ს, როგორც ცნობილია, თავის ნახევარძმა დემეტრე განუდგა და მისთვის სამკვიდროდ ბოძებული აფხაზეთის საერისთავოს უმთავრესი ციხე-ქალაქი ანაკოფია ბიზანტიელებს გადასცა. მის გასანთავისუფლებლად მეფემ: „მოაყენა ანაკოფიას გარე ქუაბულებს ოთალო ჭაჭას ძე აფხაზეთისა ლაშქრითა“.³ საფიქრებელია, რომ ოთალოს ქუაბულებობა მის ქუაბულისძეობას უნდა ნიშნავდეს, ხოლო ჭაჭა მამამისის სახელი უნდა იყოს. ის ნათესაურად შესაძლებელი ნიანია ქუაბულისძესთან იყოს დაკავშირებული.

ამ ფეოდალური საგვარეულოს ისტორიის კვლევის თაობაზე სამეცნიერო ლიტერატურაში სრული ნაშრომი ვერ მოვიძიე. ჩემთვის ცნობილი მკვლევარები ქუაბულიძეთა ცალკეულ წარმომადგენლებს ეხებიან სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებით. ჩვენთვის ცნობილი ქუაბულიძეთა საგვარეულოს ყველაზე ადრეული წარმომადგენელი „მატიანე ქართლისაში“ იხსენიება IX საუკუნის პირველ ნახევარში: „მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბნელნი და განაჩინეს ქორეპისკოპოსად დაჩი, ძე იოვანე ქუაბულისძისა“.⁴ დაჩის დიდხანს არ უმთავრია კახეთში და ის მალევე სამუელ დონაურმა შეცვალა, თუმცა საინტერესოა რომ ის ქუაბულიძეთა ფეოდალური საგვარეულოს წევრია და დიდი ალბათობით ზემოთ მოხსენიებულ ქუაბულისძეებთან ნათესაური ხაზით იქნებოდა დაკავშირებული.

ტბეთის სულთა მატიანეში შავთელ ქუაბულისძე იხსენიება მეუღლე ნათელთან ერთად. სულთა მატიანის ეს ნაწილი XII-XIII საუკუნით არის დათარიღებული.⁵ XV საუკუნეში დანერილ კოტრიძეთა და ჭარელიძეთა სასისხლო

¹ ჯიქია, *გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი*, გვ. 155.

² ვახუშტი ბატონიშვილი, *აღწერა სამეფოსა საქართველოსა*, გვ. 664.

³ *მატიანე ქართლისაჲ*, გვ. 229.

⁴ *მატიანე ქართლისაჲ*, გვ. 254.

⁵ *ტბეთის სულთა მატიანე*, გვ. 116, 136.

დავის სიგელში სარგის ქუაბულისძეა ნახსენები.¹ ათონის ივერთა მონასტრის სააღაპე წიგნში განწესებულია აღაპი, რომელიც XII საუკუნით თარიღდება. ეს მოსახსენიებელი განწესებულია გრიგოლ და იოანე ქობულის ძეთათვის, რომლებმაც მონასტერს დიდი თანხა, ცხრაასი პერპერა შესწირეს. მათი მოხსენიება გრიგოლ ღვთისმეტყველის დღეს საგანგებოდ „დიდ გულმოდგინებით“ აღევლინებოდა.² იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სააღაპე წიგნში მოხსენიებულია ქობულისძე ალბულა მეუღლე თამართან ერთად, ქუაბულისძე ნათელი და შალვა ქუაბულისძე. ეს აღაპები დაახლოებით XIII საუკუნით თარიღდება.³ სურამის ციხის წმინდა გიორგის ეკლესიის ლაპიდარულ წარწერაში ნახსენებია თამარი, ქუაბულისძის ასული. ეს წარწერა XV-XVI საუკუნეებით დათარიღდა.⁴

ამრიგად, IX-XII საუკუნეებში ქუაბულისძეები დიდ ფეოდალურ საგვარეულო სახლს წარმოადგენდნენ. მათი წარმომავლობა სავარაუდოდ სამცხეს, კერძოდ, მდინარე ქვაბლიანის ხეობას უკავშირდება, სადაც დღევანდელი ადიგენის მახლობლად სოფელი ქვაბლიანი არსებობდა.

ვახუშტი ბაგრატიონი თავის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“-ში წერს: „ამას ზეით ერთვის მტკუარს ასპინძის ხევი აღმოსავლეთიდამ, [...] ასპინძას თავს და აგარის ბოლოს არს ციხე კლდესა ზედა შენი მაგარი. ასპინძას ზეით, ჩრდილოთ კერძოთ, არს მგელ-ციხე, მაგარი, დიდშენი. ამავე ხევზედ (ასპინძის ხევი – პ. გ.) ოთას არს კლდესა შინა გამოკუეთილნი ქუაბნი დიდდინი, სახიზარად. ოთას ამ ხევს ერთვის ჯაბოეთის ხევი. გამოსდის ჯავახეთის მთას. და ასპინძას ხევის სათავეზედ, მთის ძირში, არს შორაპანს მონასტერი უგუმბათო, შუენიერს ადგილს, დიდშენი, სრულიად სოფიის კენჭით და აწ ცარიელი“.⁵ ვახუშტი აქ ცდება. ეს შოროთას მონასტერია.⁶ მონასტრის მახლობლად კოპცი არის შემორჩენილი. ვახუშტი ასკალანას არ ასახელებს.

ვარდან სვანთა ერისთავისადმი ბოძებულ „უთალუბო ჯაყელთა“-ს შეეხო მ. ბერძნიშვილი ნაშრომში „საქართველო XI-XII საუკუნეებში“, სადაც მან „უთალუბო“ გარკვეულ გეოგრაფიულ პუნქტებად მიიჩნია და მათი მოძიების არეალად ჯაყელთა ფეოდალური სახლის კუთვნილი მიწა-წყალი მონიშნა. მ. ბერძნიშვილმა სავსებით სწორად გააიგივა „უთალუბო“ ასპინძის მუნიციპალიტეტში შემავალ სოფლებთან: ოთასა და ლობიეთთან. მისი აზრით შესაძ-

¹ კაკაბაძე, ვახტანგ, უცნობი XV საუკუნის აფხაზ-იმერეთის მეფეთაგანი, გვ. 9-10.

² მეტრეველი, ათონის ქართველთა მონასტრის სააღაპე წიგნი, გვ. 144, 174.

³ მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, გვ. 24, 74.

⁴ გელაშვილი, გოგოლაძე, ჯოჯუა, სურამის ციხის წმ. გიორგის ეკლესიის უცნობი სააღაპეებო წარწერა, გვ. 344.

⁵ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 666-667.

⁶ ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, გვ. 205.

ლებელი იყო, რომ ტექსტში თავდაპირველად ეწერა ოთა ლობიეთითურთ.¹ ამ მოსაზრებას საფუძვლიანი ვიზიარებთ. დ. კლდიაშვილმა აგრეთვე უპირატესობა მიანიჭა ტერმინ „უთალუბო“-ს გეოგრაფიული თვალსაზრისით განმარტებას და აღნიშნა ასევე მ. ბერძნიშვილის მოსაზრების, „უთალუბოს“ ოთასთან და ლობიეთთან გაიგივების შესახებ. დ. კლდიაშვილის ნაშრომში მოტანილია აგრეთვე მ. ბროსეს ვარაუდი, რომ „უთალუბო“ შესაძლებელია ბაჟისაგან განთავისუფლებას ნიშნავდეს.²

სავარაუდებელია, რომ სახელწოდება ოთა გარკვეულწილად დაკავშირებულია სათავესთან, ხოლო ლობიეთი შემოზღუდულ, შემოკავებულ ადგილთან. სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით „ლობე არს ჯალჯითა და ძეძვით მომტკიცებული“.³ XVI საუკუნის საბუთის „კათალიკოზის სამწყსონი თავადნი და სოფელნი სამცხე-საათაბაგოში“-ს მიხედვით: „ლობიერნი, სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა, დიასამიძეს აქუს. [...] ოთარი, სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა, შალიკასშვილთა აქუს“.⁴ იერუსალიმის ქართველთა ჯვრის მონასტრის სააღაპე ნიგნში შეტანილია აღაპები, რომლებიც XIV-XV საუკუნეებით თარიღდება. ორი მოსახსენიებული განწესებულია მურვან და ერისთავთერისთავ გამრეკელ ლობიერებისათვის, რომლებიც ე. მეტრეველმა სამართლიანად სოფელ ლობიეთს დაუკავშირა. მესამე მოსახსენიებული კი ვარაზ ოთარს ეკუთვნის.⁵ ვფიქრობთ, ოთას უკავშირდება ოთარი, რომელიც ნახსენებია სამცხეში კათალიკოსის სამწყსოსთან დაკავშირებულ ზემოხსენებულ საისტორიო საბუთში. ვფიქრობთ, რომ ოთარი ფეოდალური გვარია. შესაძლებელია აღნიშნულ ვარაზ ოთარის სახელთან არის გარკვეულ მიმართებაში მდინარე ოთას მარცხენა ნაპირას, მთაზე აღმართული წითელი ციხის სახელით ცნობილი სიმაგრის მეორე სახელწოდება „ვარაზის ციხე“. ლობიეთთან კი ლობიერთა ფეოდალური გვარია დაკავშირებული. ამ საგვარეულოებმა ეს მამული მოგვიანებით დაიკავეს, რადგან ჩვენი საისტორიო წყაროს ზემოთ მოყვანილი ცნობის თანახმად „უთალუბო“ ჯაყელების ყოფილა, ხოლო ვარდან სვანთა ერისთავს ეს ტერიტორია ივანე ბაღვაშის მოთხოვნით გადაეცა. ძნელი სათქმელია სვანეთის ერისთავი რეალურად თვითონ განკარგავდა მიღებულ მამულს, თუ – არა. გასათვალისწინებელია სვანეთსა და სამცხეს შორის გეოგრაფიული სიშორე. თანაც, ეს სოფლები თმოგვის

¹ ბერძნიშვილი, *საქართველო XI-XII საუკუნეებში*, გვ. 54-55.

² კლდიაშვილი, *ჯაყელ-ბოცოსძეთა საგვარეულოს ისტორიისათვის*, გვ. 87 (იხ. იქვე სქოლიო 27).

³ სულხან-საბა ორბელიანი, *ლექსიკონი ქართული*, გვ. 292.

⁴ ძსძ, ტ. III, გვ. 243.

⁵ მეტრეველი, *მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის*, გვ. 75, 88, 95, 144, 160-161.

სიახლოვეს მდებარეობს, რომლის მფლობელი ნიანია ქუაბულისძე გახდა. შეიძლება ვარდან ერისთავს გარკვეული ხანი აქედან შემოსავალი შესდიოდა. დასაშვებია ისიც, რომ ამბოხებული ფეოდალები ერთმანეთთან გარკვეულ გარიგებაში იყვნენ შესულნი.

სოფელი ოთა მდინარე ოთასა და ჯაბიეთის შესართავთან მდებარეობს. მდინარე ოთას ვახუშტი ასპინძის ხევის სახელით იცნობს. ოთას მდებარეობაზე ექ. თაყაიშვილიც ასპინძისწყალს უთითებს. ერთი რუსული საბუთის მიხედვით კი ოთა მდინარე სანისლოსთან არის გაშენებული.¹ საფიქრებელია, რომ მდინარე ოთა, რომელიც მტკვარს ასპინძასთან უერთდება, ძველად ასპინძისხევად იწოდებოდა გარკვეულ მონაკვეთამდე, ჯაბიეთისა (ჯაბოეთი) და მდინარე ოთას შეერთების ადგილამდე. სანისლოს მთის მიმდებარედ არის მდინარე ოთას სათავე და შეიძლება საბუთში ეს მდინარე სანისლოდ ამიტომ მოიხსენიეს.

გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარის მონაცემების თანახმად მდინარე ჯაბიეთის (ჯაბოეთი) ნაპირას გაშენებული იყო სოფელი ჯაბოეთი.² მის ზემოთ კი მდებარეობდა პატარა სოფელი ასკილვანი (ასკილვანა), ამავე მდინარის ნაპირას. ს. ჯიქია ადგილობრივი მკვიდრისგან ჩაიწერა ამ ადგილის სახელწოდება ასკილვანა. მანვე მიაკვლია XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საარქივო დოკუმენტს, სადაც ასკილვანა მდინარე ჯაბიეთის ნაპირას მდებარე ნასოფლარად არის დასახელებული, რომელიც მთებით არის გარშემორტყმული. ადგილობრივები მას თურქულად „ასკილვანანუმ მეშასის“ ანუ ასკილვანის ტყიან მთებს ეძახდნენ.³ ეს უნდა იყოს „მატიანე ქართლისა“-ს მიხედვით გიორგი II-ს მიერ ვარდან სვანთა ერისთავისადმი ბოძებული ასკალანა. ეს სოფელი (დღ. ნასოფლარი) ღართის ეკლესიის მახლობლად მდებარეობდა. საკუთრივ ღართა ასკილვანასთან ერთად შეტანილია დიდ დავთარში. დოკუმენტის შედგენის დროისთვის ეს ცალ-ცალკე სოფლები ყოფილა. ს. ჯიქია ღართას თავდაპირველ სახელად ყართას ვარაუდობდა, ხოლო ასკილვანა მცენარე ასკილიდან ნაწარმოებ სახელად მიიჩნია.⁴ ერთი ინტერნეტ რესურსი ასკილვანას ნასოფლარ ღართას უბნად ასახელებს.⁵ გასული საუკუნის 20-იან წლებში გ. ბოჭორიძემ აღწერა მდ. ჯაბიეთის მარჯვენა მხარეს მდებარე ბეთლემის და ამ მდინარის მარცხნივ, გორაკზე აშენებული ღართის დარბაზული არქიტექტურით აშენებული ეკლესიები.⁶

¹ ჯიქია, *გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი*, გვ. 201.

² იქვე, გვ. 189.

³ იქვე, გვ. 187.

⁴ იქვე, გვ. 187-188.

⁵ *ღართის (ასკილვანის) წმ. გიორგის ეკლესია*.

⁶ ბოჭორიძე, *მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში*, გვ. 24-25.

ასკალანა//ასკილვანა და ოთა თუ კი მთაზე გაშენებულ პატარა სოფლებს წარმოადგენდნენ, ლობიეთი ვაკე ადგილას იყო გაშენებული, მდინარე მტკვრის მარცხენა მხარეს. გურჯისტანის დავთარში ეს სოფელი ზურზელის შემადგენლობაშია ნახსენები. დღეისთვის ზურზელს ოფიციალურ სახელად ძველი აქვს მინიჭებული. ს. ჯიქიამ ზურზელის ძველ სახელად ზრზეელი//რზეელი მიიჩნია.¹ XI საუკუნეში ლობიეთი ცალკე სოფელი იყო, სადაც ოთას მსგავსად ციხე-სიმაგრე მდგარა, რომლის ნანგრევები ორივე სოფელში შემორჩა. აქვე დღემდე მოაღწია ნაეკლესიარის ნაშთმა.²

XI ს-ში ჯაყელთა საგვარეულოს წარმომადგენლებს თუხარისის და ყველის საერისთავოს სახელოები ეჭირათ. ასკალანასა, ოთასა და ლობიეთთან ტერიტორიულად, ყველაზე ახლოს ყველის ციხე-სიმაგრე მდებარეობდა. XI საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში, დ. კლდიაშვილის ვარაუდით, ყველის ციხის პატრონი, ერისთავი იოვანე ჯაყელი შეიძლებოდა ყოფილიყო.³

სვანეთის ერისთავ ვარდანის შესახებ, რომელმაც „ასკალანა და უთაღუბო“ მიიღო ივანე ბალვაშის მოთხოვნით, საისტორიო წყაროებში ცნობები ნაკლებად მოგვეპოვება. მ. ბახტაძემ მის მამად ივარაუდა ივანე ერისთავი, ხოლო შვილად მიიჩნია მესტიის ხატის წარწერაში მოხსენიებული სვანთა ერისთავი და მეჭურჭლეთუხუცესი იოვანე პროტოსტრატორი, რომელიც XI-XII საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწეობდა.⁴

ასკალანას, იგივე ასკილვანას, სახელწოდება დიდი ალბათობით მცენარე ასკილიდან მომდინარეობს. თუმცა შესაძლებელია სკასაც უკავშირდებოდეს. საინტერესოა, რომ მეგრულში გვაქვს საფუტკრეს აღმნიშვნელი სკალონა და ფუტკარმრავალი ადგილი – სკაია.⁵ თანამედროვე აფხაზეთში ფსკალის (საფუტკრეს – პ. გ.) სახელწოდებით სოფელიც არსებობს, სადაც გორაკზე მდგარი ძველი ციხე-სიმაგრის ნანგრევებია შემორჩენილი.⁶

¹ ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, გვ. 180.

² ბოჭორიძე, მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში, გვ. 164-165.

³ კლდიაშვილი, ჯაყელ-ბოცოსძეთა საგვარეულოს ისტორიისათვის (XI-XII სს.), გვ. 88.

⁴ ბახტაძე, ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში, გვ. 217-218.

⁵ ქობალია, ქართულ-მეგრული ლექსიკონი, გვ. 655.

⁶ გაბისონია, VIII საუკუნის დასავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი, გვ. 83.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა – ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბილისი, 1979, გვ. 39-794.

მატიანე ქართლისაჲ – მატიანე ქართლისაჲ, „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ. 1955. გვ. 249-317.

სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ი. აბულაძემ, თბილისი, 1993.

ტბეთის სულთა მატიანე – ტბეთის სულთა მატიანე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ენუქიძემ, თბილისი, 1977, გვ. 116, 136.

ბახტაძე, ერისთავის ინსტიტუტი საქართველოში – ბახტაძე მ., ერისთავის ინსტიტუტი საქართველოში, თბილისი, 2003.

ბერძნიშვილი, საქართველო XI-XII საუკუნეებში – ბერძნიშვილი მ., საქართველო XI-XII საუკუნეებში, თბილისი, 1970.

ბოჭორიძე, მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში – ბოჭორიძე გ., მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შენიშვნები, საძიებლები და შესავალი დაურთეს ლ. ბერძენიშვილმა, ლ. მელიქიშვილმა, ლ. ხუციშვილმა, თბილისი, 1992.

გაბისონია, VII საუკუნის დასავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი – გაბისონია პ., VII საუკუნის დასავლეთ საქართველოს (თანამედროვე აფხაზეთის) ისტორიული გეოგრაფიის რამდენიმე საკითხი თეოდოსი განგრელის ცნობების საფუძველზე, კრ. „კავკასიის ანთროპოლოგია და ეთნოლოგია“, რედ. ლ. ბითაძე, თბილისი, 2016. გვ. 395-399.

გელაშვილი, გოგოლაძე, ჯოჯუა, სურამის ციხის წმ. გიორგის ეკლესიის უცნობი სააღმშენებლო წარწერა – გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., ჯოჯუა თ., სურამის ციხის წმ. გიორგის ეკლესიის უცნობი სააღმშენებლო წარწერა (XV-XVI სს.) მეჭურჭლეთუხუცესისა და პირისმნდის გიორგი ლაღანიძისა და მისი მეუღლის თამარ ქუაბულისძის მოხსენიებით (წარწერის მიკვლევისა და შესწავლის ისტორია, ტექსტის პუბლიკაცია), იქიშ, XIV-XV, 2016-2017, გვ. 340-345.

კაკაბაძე, ვახტანგ, უცნობი XV საუკუნის აფხაზ-იმერეთის მეფეთაგანი – კაკაბაძე ს., ვახტანგ, უცნობი XV საუკუნის აფხაზ-იმერეთის მეფეთაგანი და მისი მემკვიდრე გიორგი, ტფილისი, 1912.

კლდიაშვილი, ჯაყელ-ბოცოსძეთა საგვარეულოს ისტორიისათვის – კლდიაშვილი დ., ჯაყელ-ბოცოსძეთა საგვარეულოს ისტორიისათვის (XI-XII სს.), მაცნე, იაიხს, 1979, №3, გვ. 83-96.

მეტრეველი, ათონის ქართველთა მონასტრის საალაპე წიგნი – მეტრეველი ე., ათონის ქართველთა მონასტრის საალაპე წიგნი, თბილისი, 1998.

მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის – მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის XI-XVII ს.ს., თბილისი, 1962.

ქსძ, ტ. III – ქსძ, ტ. III, საეკლესიო-საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), თბილისი, 1970.

ქობალია, ქართულ-მეგრული ლექსიკონი – ქობალია ა., ქართულ-მეგრული ლექსიკონი, თბილისი, 2020.

ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი – ჯიქია ს., გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წ. III, თბილისი, 1958.

ლართის (ასკილვანის) წმ. გიორგის ეკლესია – ლართის (ასკილვანის) წმ. გიორგის სახ. ეკლესია (ნანგრევები), “wikimapia”, <https://cutt.ly/6whM8DLK> (გადამოწმების თარიღი: 05.07.2023).

**From the History of Samtskhe-Javakheti
(Feudal Family of Kuabulidze,
Toponym of Askalana)**

According to the anonymous Georgian historian, in the early 1070s, the influential feudal lords of Georgia, Ivane Baghvashi, Niania Kuabulidze and Vardan Vardanisidze revolted against the young King George II (1072-1089). The king could not properly punish the rebels and was forced to satisfy their demands. Niania Kuabulidze, who occupied Kutaisi, the capital of the kingdom, received the Tmogvi fortress in exchange. Ivane Baghvashi took possession of the fortress city of Samshvilde and, at his request, the places, Askalana and Utaghubo were given to the Eristavi of Svaneti Vardan Vardanisidze.

I believe that the roots of the Kuabulidze family can be traced back to the Meskheti region in southern Georgia. During the Middle Ages, not far from the present-day municipal centre of Adigeni, there existed the village of Kvabliani. The river of the same name flows here today. In the middle feudal era, this noble family wielded substantial influence. Several representatives of this feudal family are mentioned in historical records. Otagho Ch'ach'asdze Kuabuleli is documented in 11th-century sources. Early in the 11th century, historical sources mention Iovane Kuabulidze and his son Dachi. Dachi also became the ruler of the Kakheti principality for a period. In the 13th-15th centuries, in historical documents are mentioned: Sargis Kuabulidze, Grigol and Ioane Kobulidze, Aghbuga Kobulidze, Shalva Kuabulidze. Since the Tmogvi fortress was located not far from the family estate of the Kuabulidze family, Niania's request for it was quite logical.

We were interested in determining the location of Askalana and Utaghubo, which were handed over to Vardan Vardanisidze. Previously, these places belonged to the feudal family of Jaq'eli. Therefore, the location of Askalana and Utaghubo in the south of Georgia, in the Meskheti region, is probable. In today's Aspindza municipality, near the village of Ota, on the banks of the Jabieti River, there are the remains of the old village of Askilvana. The old village of Gharta is located nearby. Locals consider Askilvana to be part of Gharta. The village of Askilvana is also mentioned in official Ottoman documents. Askilvana must be the Askalana mentioned by the anonymous Georgian historian. Its name is related to the plant dog rose (*Rosa canina*). As for the toponym Utaghubo, it should include the villages of Ota and Ghobieti, which historical records often present together. The villages of Ota, Askilvana and surroundings were later transferred to Varaz Otari and the village of Ghobieti, located on the banks of the Kura River, belonged to the Ghobieri family. The red fortress of Varazi is located near Ota.